

De què parlem quan parlem de dignitat?

Transcripció de la conferència oferta pel filòsof i teòleg català Francesc Torralba amb motiu de la presentació de la Campanya 60 de Mans Unides, que porta per lema “Creiem en la igualtat i en la dignitat de les persones”. Barcelona, 6 de febrer 2019.

Bona tarda:

Vaig decidir aquest títol, i agraeixo que l'hagin acceptat tal com ho vaig proposar, perquè crec que és una ocasió idònia per pensar en la riquesa d'una paraula com dignitat. La paraula equitat resulta més senzilla de definir; les dues procedeixen del llatí, *aequitas* i *dignitas*, però la que té més complexitat, la que té més dificultat semàntica, especialment des de les derivades i les interpretacions que resulten de reconèixer l'ésser humà com un ésser dotat d'una sublim dignitat és la paraula dignitat, que és la que resulta més difícil de concretar i explicar. Per això el títol és, encara que serà molt esquemàtic, "**De què parlem quan parlem de dignitat**". Aquest títol no és original meu, sinó que s'ha produït en relació a molts altres conceptes, i de fet ha donat peu a títols molt celebrats de llibres en francès, en alemany, en anglès ... ¿de què parlem quan parlem de solidaritat?; ¿De què parlem quan parlem de tolerància?; o de què parlem quan parlem de justícia? ... el títol vol dir que reparem, que pensem atenció, perquè és una paraula molt emprada però estranyament definida, i alhora obre una diàspora hermenèutica, un camp d'interpretacions molt ampli.

Començo amb una constatació, que tots poden fer o molt probablement ja han fet, i és que és una paraula, dignitat, extraordinàriament emprada en declaracions de caràcter universal. Una simple lectura de declaracions de drets des del 10 de desembre de 1948 fins a la Convenció de drets del nen, del 48 al 98, un s'adona que en aquestes declaracions que emergeixen de Nacions Unides, la paraula dignitat és sempre referida, fins i tot adjectivada, dignitat inherent, *inherent dignity*. Una segona constatació és que en les anomenades constitucions democràtiques, també a la nostra, o en altres d'Europa, especialment les posteriors a la II Guerra Mundial, una paraula que mai falta és la paraula dignitat ... en la constitució alemanya, per exemple. Això és també una altra constatació. I una tercera, és que en els codis deontològics, en els codis d'ètica professional, la paraula dignitat generalment hi és. Però en cap d'aquests textos, perquè no els toca doncs no forma part de les seves finalitats, es defineix, s'aclareix ... és lògic, i això obre un camp d'interpretacions al lector respecte què vol dir que la persona té una dignitat sublim o, com ho diu la fórmula de la declaració de 1948, que tot ésser humà està dotat d'una dignitat inherent (de vegades, filosòficament, s'empra el terme de manera intrínseca, encara que la declaració, encertadament, opta per la paraula inherent, que jo crec que és exactament igual). Així doncs, la primera constatació és l'ús de la paraula. Fins i tot, un ús abusiu, com s'ha denunciat, un ús que, de tant utilitzar-la, al final acaba sent una paraula cosmètica, que ornamenta bé un discurs, però que al final és vàcua, no diu res, no expressa res.

Una altra constatació que vull fer, abans de passar al cor de la qüestió, és l'ús de l'adverbi dignament (viure dignament, treballar dignament, morir dignament ...), també molt emprat, i quan un s'endinsa en aquestes expressions s'adona que també hi ha interpretacions radicalment diferents: què vol dir treballar dignament ... al sud-est asiàtic? I què vol dir treballar dignament ... a Barcelona l'any 2019? A què es pot anomenar un treball digne? Quantes vegades són eufemismes d'explotació humana, encara que emprem la paraula treball (paraula també de les més difícils de definir i que sovint és un esperpent d'això que originàriament és 'treball', una imatge deformada i grotesca d'això que hauria de ser una feina ... segons expressió de Valle-Inclán per referir-se a l'esperpent. Doncs això, quan un intenta aclarir això, què vol dir viure dignament, què vol dir morir dignament ... s'adona que hi ha una multiplicitat d'interpretacions que no es mouen només en el terreny teòric, sinó que tenen les seves concrecions jurídiques, polítiques, pràctiques i per això sembla interessant fer un esforç intel·lectual per veure de què parlem quan parlem de dignitat.

Per fer aquest exercici, al meu entendre hi ha 2 vies. Una via és la via diacrònica, és a dir, què s'ha dit de dignitat des del mateix moment en què la paraula és utilitzada, i això seria fer el que els alemanys anomenen una "història del concepte": farem la història del concepte dignitat. Això seria un petit curs de doctorat, preciós, però no és pertinent per a una presentació que ha de ser panoràmica, esquemàtica i sobretot divulgativa. Fer-ho bé representaria adonar-se que aquesta paraula ha anat atresorant significats diferents, no exactament idèntics, diacrònicament. Llavors podríem prestar atenció a quina ha estat l'aportació decisiva de l'humanisme cristià en la comprensió de la *dignitas* romana, per exemple, la seva universalització a tot ésser humà, també als esclaus. Però cal reconèixer que, en determinats moments de la història, l'atribució de *dignitas* a algú era a un segment extraordinàriament reduït de la ciutadania: només alguns eren considerats dignes. Això seria una presentació que ens permetria veure una panoràmica històrica dels diferents significats acumulats, com sediments en una formació geològica.

L'altra seria l'aproximació sincrònica, que de totes maneres, en el present que hi ha desenes de filòsofs, de moralistes, de teòlegs morals, algun aquí a la sala, i notable, que s'endinsen en el concepte dignitat, seria una anàlisi panoràmica d'allò que avui els teòlegs, filòsofs, i pensadors diuen que és dignitat. Un no exclou l'altre, certament, però no hi ha dubte que són 2 enfocaments diferents, i jo crec que no es pot de cap manera oblidar l'històric, perquè d'alguna manera, les idees que tenim de dignitat avui són heretades d'idees formulades en el XVIII, en el Renaixement (el *Discurs de la dignitat de l'home* de Pico della Mirandola), etc. Podríem anar bussejant en textos i veure la genealogia d'aquests conceptes., i que va adquirint la paraula dignitat.

La meva opció és fer una panoràmica dels conceptes que s'associen amb la paraula dignitat, el que diríem "les paraules clau", per tant, un esquema visual que pròpiament serà un pentàgon, que té 5 vèrtexs i que intenta respondre a la pregunta ¿de què parlem quan parlem de dignitat?, lligant la paraula dignitat a 5 paraules al meu entendre decisives, o que almenys, l'associació d'idees de les quals em porta directament a elles, evitant referències, però assenyalant alguna inspiració que em porta a aquesta associació d'idees.

En el primer vèrtex d'aquest pentàgon de què parlem quan parlem de dignitat? parlem d'un ésser al qual se li reconeixen drets, per tant, un **subjecte de drets**. Dir que un ésser té dignitat vol dir reconèixer-li drets, encara que ell no ho sàpiga, encara que no sigui conscient per la seva vulnerabilitat, la seva fragilitat, el seu estat de dependència crònica, el seu incipient desenvolupament: subjecte de drets.

Això obre un debat enorme, que no és un debat fàcil: i qui és subjecte de drets? Naturalment, hi ha un consens respecte als éssers humans, un consens que no és històricament universal ... En el passat dirien que "només alguns", els que tenen aquests trets: són blancs, són ciutadans, o tenen papers ... i els que no tenen aquest document, no tenen ... ah no? ... Per tant, dignitat és reconèixer a algú com a subjecte de drets. Així podrem identificar que els grans problemes són: primer, en quin moment reconeixem que algú, en primer lloc és algú i no només un objecte?, i segon, en quin moment reconeixem que és subjecte de drets i per tant se li poden reconèixer, com a mínim, els 30 articles de la Declaració?, entre ells, el dret a la vida; o el dret a la integritat; o el dret a la salut; o el dret a l'educació; o el dret al treball i el dret a les vacances pagades, diu la Declaració Universal ... pagades ... no val acomiadar el mes de juny i torni vostè al setembre, i ens estalviem de pagar 2 mesos, pràctica molt habitual en el precariat que observem avui. Primer, subjecte de drets.

I naturalment, aquest mateix debat el tenim respecte al final: en quin moment un ésser humà deixa de ser subjecte de drets, si és que arriba aquest moment? Però és que el debat és més gran, perquè ens trobem amb ideologies que consideren que hi ha éssers no humans que han de ser considerats com a subjectes de drets, per exemple, alguns primats; o bé màquines intel·ligents a les quals també cal reconèixer com a subjectes de drets. Per tant, el debat no és senzill, no hi entraré ara, però sí que la primera paraula que associo amb dignitat és subjecte de drets.

Hi ha una segona paraula en el vèrtex que és la següent, i que té una clara genealogia kantiana: què vol dir que una persona, un ésser, és digne, o ha de ser tractat dignament?, que ha de ser tractat com un fi i mai únicament com un instrument, la famosíssima expressió d'Immanuel Kant en les seves obres ètiques, per descomptat en la *Fonamentació metafísica dels costums*, però també en la *Crítica a la raó pràctica* de 1788, això vol dir reconèixer que algú és digne, que és un fi, i no un instrument, que és la fi d'una acció; la fi d'un sistema; la fi d'una institució i no un instrument o un objecte al servei d'alguna cosa suposadament superior: l'Estat, la ciència, la nació ... no. El centre és **la persona, és un fi, la fi en si mateixa**, de tal manera que tractar indignament és objectivar, és instrumentalitzar, convertir-lo en objecte, cosa al servei d'una realitat suposadament més digna que ell: el mercat, el negoci, la llibertat d'una terra ... la fi és la persona. I això vol dir, en el fons, que sí que té incidències pràctiques: és a dir, quan un reflexiona sobre aquesta forma d'entendre la dignitat vol dir que s'ha d'estar molt atent a les formes d'instrumentalització, siguin explícites (l'esclavitud) o subtils, manipulacions, adulteracions, que dius ... *de facto* no ho sembla, però ho és. Quan hi ha instrumentalització, deixa de ser tractat com un fi en si mateix. Tractar dignament vol dir tractar-lo com una finalitat en si mateixa, i no com a objecte o mercaderia per aconseguir una altra finalitat. Aquest és el segon punt o vèrtex. La pregunta aquí,

filosòficament és interessant: ¿i per què hauria de tractar-lo com un fi? ¿Què hi ha en ella d'excel·lent, de sublim, de meravellós, d'enigmàtic?; ¿Què hi ha a la condició humana, *magnum miraculum* deia Sant Agustí, perquè hagi de ser tractat com un fi, i no com un instrument al servei de? ... Entrem en un debat d'antropologia teològica, d'antropologia filosòfica, pel qual un no pot passar de puntetes, perquè sinó sucumbeix al dogmatisme, al perquè sí: home doni'm algun tipus de raons ... sobretot en un context on molts tracten instrumentalment la persona, i a més els dona molts rèdits econòmics. Per tant, si un diu que aquí hi ha una frontera que no s'ha de traspasar, hem d'argumentar molt bé per què, què hi ha de meravellós, què hi ha d'extraordinari en l'ésser humà, en tot ésser humà, que requereix aquesta cura, aquesta atenció en la relació amb ell.

Un altre vèrtex és la paraula **integritat**, que és també d'origen llatí, *integritas*, i que al meu entendre és també un altre dels vèrtexs que va relacionat amb dignitat. Què vol dir tractar dignament a algú? Tractar-lo respectant la seva integritat, com un tot íntegre, com un petit cosmos ... microcosmos (deien els clàssics) fràgil, vulnerable i inestable, que ha de ser tractat amb cura, amb molt de compte, ja que si no, es trenca. Per valuós que sigui no vol dir que no sigui fràgil. És un estoig que dins porta una cosa meravellosa, però és molt fràgil, extraordinàriament vulnerable ... Meravellosa l'última obra de Jean-Louis Chrétien, *De la fragilitat*, un dels filòsofs més interessants, catòlic de París, i viu, sense traduir encara al castellà o al català, que jo sàpiga, diu que és "un ésser digne però summament fràgil, com una canya, una canya de pescar", utilitza aquesta imatge per definir la condició humana. És molt fràgil una canya ... de fet, un nen la parteix ... per això, la necessitat de cura de la integritat, el que vol dir vetllar perquè pugui créixer i desenvolupar-se en totes les seves dimensions. Dignitat vol dir respecte a aquesta integritat, cura d'aquesta integritat ... i no només física, sinó que parlem d'integritat física i integritat moral. La física té a veure amb l'acostament a aquesta persona (¿on viu?; on treballa?; quin aire respira?; què menja?; on dorm?; amb tot això té a veure la integritat física), en què ecosistema està aquesta persona perquè pugui créixer i desenvolupar-se, ja que hi ha ecosistemes tan tòxics que aquesta integritat tan fràgil es desintegra. De fet, els processos de patologies són processos de desintegració, de caos. El primer metge d'Occident al segle V abans de Crist, Hipòcrates, quan descriu el procés de patologia o de malaltia, el descriu com un procés de pèrdua d'un petit cosmos; s'ha sumit en el caos, perquè aquesta integritat és molt feble ... si canvia la temperatura; si hi ha partícules patògenes en l'atmosfera ... vostè respirarà i emmalaltirà. Això vol dir que tenir cura de la integritat individual és tenir cura de la integritat dels ecosistemes socials, polítics, econòmics, educatius, per descomptat mediambientals ... *Laudato Si*, papa Francesc, perquè depenent de l'ecosistema, es desintegra, es desfà, no pot sobreviure.

Després hi ha la integritat moral, que vol dir la imatge, l'honor, tractar a algú dignament vol dir respectar la seva imatge, el seu honor. Això seria l'oposat a la calúmia, la difamació, aquestes pràctiques tan (impunement) habituals en les xarxes socials ... "vostè tracta indignament a algú ... no, si no l'he tocat ... ja, però ha deteriorat la seva imatge, i a més, l'ha intoxicat digitalment, i ara costarà Déu i ajuda refer aquesta reputació, sense d'altra banda, proves que expliquin aquesta crisi reputacional ... ". Pot

passar en una empresa, en una organització, individualment ... i de fet, passa, i això és un atemptat contra la dignitat, que té a veure amb aquesta integritat moral, amb aquesta imatge d'algú.

Un altre vèrtex és el que parla de **valor incalculable**, de nou Kant, valor i preu, dir que un ésser té dignitat és dir que no té preu, que no està en el mercat, no es pot comprar i vendre, o que no hauria de poder-se comprar i vendre ... Hi ha llocs al món on una dona val menys que 2camells ... 2camells costen més que una dona ... llavors, què és la dignitat? És reconèixer que aquest ésser té un valor infinit, incalculable, que no el podem posar en una balança, ni el podem quantificar en el mercat en virtut dels seus músculs, dels seus tendons, de la seva dentadura ... com es feia amb els esclaus en l'anomenat nou Món durant segles, el que va denunciar Bartolomé de las Casas (pare del Dret Internacional juntament amb Francisco de Vitòria i Luis de Molina) en el seu conegudíssim assaig *Brevíssima relació sobre la destrucció de les Índies*. Aquestes persones tenen dignitat, i per tant no poden ser tractades com a mercaderies amb preu. Aquest vèrtex té molt a veure amb tractar l'altre com a mitjà, però voldria aprofundir en el terme 'valor' perquè és la paraula que associo aquí: **dignitat igual a valor infinit**. Hi ha un llibre d'Adela Cortina que distingeix entre valor i dignitat, i la seva tesi de fons, que jo comparteixo encara que procedeixi d'una altra tradició filosòfica, és que les persones tenen dignitat i les coses tenen valor, les podem valorar, quantificar, i finalment, posar un import econòmic ... 50, 60, 10, un milió ... Aquesta definició no agrada en absolut als animalistes, que parlen de la dignitat animal i no només del valor dels animals; de la dignitat del ximpanzé; l'orangutan; del bonobo ... Quan parlem de valor infinit parlem, en primer lloc, d'un element molt interessant i del que reflexiona un filòsof danès actual, Peter Kemp: el caràcter irremplaçable de cada persona, únic. A mi m'agradaria unir Kierkegaard, la unitat. Quan parlem de valor infinit és que no hi ha possibilitat de repetir-; el caràcter únic de cada ésser humà. Quan un repara en això, s'esglaiia. Hi ha un fragment de Pau Casals, que no es caracteritzava precisament per escriure sinó per compondre i desenvolupar una música tal que va encantar fins i tot als Kennedy a la Casa Blanca, el gran Pau Casals té un text, que jo cito per donar una altra referència a l'inici d'un llibre, que diu que si realment fóssim conscients del que vol dir que cada un de nosaltres és únic, ens esglaiariem, perquè vol dir que no hi ha hagut ningú com tu en la història ni hi haurà cap com tu entre els que vindran ... únic i efímer, però únic, i això dóna un valor infinit a cada persona. Una altra cosa és quan aquesta persona és tractada com a cosa, com a objecte, el que vol dir que el tractem com un element que pot ser reemplaçat ... i es pot reemplaçar la funció: certament, si un professor mor, el substitueix un altre, però aquest professor, mai més. Aquí ens trobem persones que hem compartit professors que ens han ensenyat molt, i que ens han deixat, i clar que hi ha altres professors que ara ensenyen aquestes assignatures ... la funció es pot substituir, el paper també, però la manera com aquell professor ensenyava no, perquè és única: era el seu *modus operandi*, la seva manera d'irradiar el que ell és al món a través de l'acte docent, o de l'acte que fos. Aquesta unitat és per a mi un d'aquests elements que dóna aquest valor infinit a cada un i el que ho fa irremplaçable. Aquest és el títol d'aquesta obra de Peter Kemp, *L'irremplaçable*, no ho podem reemplaçar: un pare, una mare, un germà ... no ho podem reemplaçar; deixa un buit que no pot tapar ningú, per

això l'absència és tan difícil de pair, perquè si fos un objecte, poses un objecte igual i el buit queda tapat, però quan parlem d'una persona, diem que aquesta absència ha deixat buit en la meua ànima que un altre "no pot tapar", a més que una altra persona no ha de ser un instrument per tapar-lo, perquè el faria servir com a instrument, i és un fi en si mateixa.

I l'últim vèrtex que jo associo directament amb la paraula dignitat és la paraula **respecte**, que té a veure amb el tracte. Respecte, com diu l'amic Josep Ma. Esquirol és una mirada atenta, una mirada que no és ni invasiva ni indiferent, i això és molt interessant. Tractar dignament a algú no és la indiferència. La indiferència és obscena. El papa Francesc té textos molt interessants sobre la indiferència, en concret sobre la globalització de la indiferència, com a la famosa *Homilia Lampedusa*, en la visita a aquesta illa, i després l'ha aplicat a molts àmbits: la indiferència aplicada al medi ambient; indiferència cap als sobrants urbans; cap a Déu ... Un ho pot aplicar a diferents termes i s'adona que viu en una societat on l'obscuritat de la indiferència és el pa de cada dia. Això no és respecte, però de vegades fem servir respecte com a eufemisme d'indiferència: "jo respecte a tothom, a mi m'importa un rave el que vostè pensi" El respecte tampoc és ingerència, intromissió, invasió "Respecto aquesta cultura: respecto els seus hàbits, la seva llengua, la seva tradició, la seva manera de fer, la seva idiosincràsia ...". Quan hi ha colonització, quan hi ha invasió, quan hi ha tutela, no es respecta: s'envaeix i es clona el centre en tota la perifèria. Respecte vol dir una mirada atenta, que vetlla però que no envaeix. La imatge que em ve al cap és la imatge maternofilial, el vincle maternofilial quan està ben exercit, naturalment. El fill és el fill, no és propietat ni pertany a la mare, encara que sense aquesta no hi ha fill certament, ni sense pare tampoc, però el fill no és una propietat ... Llavors, quan respecta un al fill? Home, quan és indiferent no, llavors hi ha abandonament, hi ha deixadesa, i això comporta tota mena de problemes d'índole social, com veiem, això no és respecte, és indiferència. Però quan hi ha hipermaternitat o hiperpaternitat, una ingerència permanent en la seva vida personal, el seu WhatsApp, en la seva intimitat ... això no és respecte: vostè està ingerint-se en la seva intimitat, en la seva vida privada ni que sigui benintencionadament ... Que no caigui, que no naufragui, que no tingui males amistats ... És lògic, els pares ens preocupem, forma part de l'ADN de la paternitat i de la maternitat. Respecte és, doncs, aquest punt intermedi entre la indiferència i la colonització. Ho dic perquè a vegades, i això se li ha criticat molt a Europa (el seu eurocentrisme), hem anat a altres llocs amb la voluntat de portar un missatge, però el que hem fet és desintegrar, desfer, destruir o colonitzar i reproduir les maneres i costums del centre, i destruir la colònia. Respecte i dignitat van molt units: és un altre d'aquests vèrtexs que permet estirar del fil. Al final tens el pentàgon, però amb fils que permeten convertir-lo en una estrella i que al seu torn tenen les seves ramificacions. Concluc:

De què parlem quan parlem de dignitat? Doncs parlem de reconeixement, paraula que ha desenvolupat Axel Honneth, tercera generació de l'escola de Frankfurt, que parla de la societat del menyspreu, i diu que davant d'això cal reivindicar el reconeixement, que no és sinó tractar l'altre com un igual, com a interlocutor vàlid, com algú que compte. De vegades convertim al subjecte vulnerable en un dipòsit assistencial: "aquí té pa, manta i sostre. Següent ... ". D'acord, es pal·lien unes necessitats, que no és poc, però

això no és reconeixement. El reconeixement és posar-se en la seva pell i tractar-lo com un igual (com estàs? Com et va la vida?) superant l'asimetria, la tendència paternalista a veure l'altre com algú que senzillament està en una situació de molta dependència institucional ... És reconèixer l'altre: ets algú que compta i no només un dipòsit assistencial, això és reconeixement. Quan es dóna això, l'altre experimenta autoestima: compto, sóc algú. Quan no es dóna, l'altre s'indigna: sóc invisible, no em reconeixen ... com a molt, em llancen engrunes, però això no és reconeixement, sinó caritat mal entesa. Per tant, jo diria que és la culminació d'aquest pentàgon, fins i tot podríem dir que en el centre d'aquesta figura hi ha el reconeixement.

De què parlem quan parlem de dignitat? De reconeixement de drets, d'unicitat, de singularitat, d'integritat, de la intimitat de cada ésser humà. És un debat filosòfic per a altres fòrums, el debat respecte a qui o què podem anomenar un ésser dotat de dignitat ... aquest debat no és gens obvi, encara que naturalment alguns aquí tenim clar on marcar la frontera. Però la frontera s'ha tornat molt borrosa, tèrbola, tant en el conjunt de la vida humana com en el que representa a altres éssers i criatures del món.

Dignitat

